

Andrzej Kowalczyk

BADANIA GEOGRAFICZNE OSADNICTWA LETNISKOWEGO
W STREFIE GÓRSKIEJ
W WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH

LES RECHERCHES GÉOGRAPHIQUES SUR LA COLONISATION
TOURISTIQUE DANS LA ZONE MONTAGNEUSE DE QUELQUES
PAYS EUROPÉENS CHOISIS

W opracowaniu przedstawiono dorobek geografii francuskiej, jugosłowiańskiej i czechosłowackiej w zakresie studiów nad osadnictwem letniskowym w strefie górskiej. W krajach tych zjawisko „drugich domów” ma długie tradycje, a w strefie górskiej znajduje się 1/4—1/5 wszystkich obiektów. Wśród zagadnień badanych przez geografów szczególnie wiele miejsca zajmują społeczno-gospodarcze uwarunkowania i następstwa osadnictwa letniskowego, a także związane z tą formą osadnictwa zagrożenia dla środowiska przyrodniczego.

1. WPROWADZENIE

W wypoczynku ludności krajów rozwiniętych istotne miejsce zajmuje wypoczynek we własnych domach letniskowych zwanych potocznie „drugimi mieszkaniami” (franc. *résidences secondaires*, ang. *second homes*, niem. *Zweitwohnsitze*). W Europie zjawisko „drugich mieszkań” wywodzi się już z czasów starożytnych, a przykładem mogą być letnie rezydencje patrycjatu rzymskiego w Ostii czy Tivoli. Jednak gwałtowny rozwój budownictwa letniskowego rozpoczął się dopiero w pierwszej połowie XX w., przybierając wraz z upływem czasu na sile. Szczególnie intensywny rozwój osadnictwa letniskowego nastąpił we Francji, krajach skandynawskich, RFN, Holandii, Austrii i Czechosłowacji. Szybki rozwój „drugich mieszkań” w ciągu ostatnich kilkunastu lat można dostrzec również w Hiszpanii oraz Jugosławii.

W rozmieszczeniu „drugich mieszkań” w poszczególnych krajach zarysowują się dwie tendencje: 1) domy letniskowe powstają na terenach sąsiadujących z głównymi aglomeracjami miejskimi, co związane

jest z faktem, iż osadnictwo letniskowe jest ubocznym skutkiem postępującej urbanizacji, a zwłaszcza metropolizacji; 2) „drugie mieszkania” są lokalizowane na terenach wyróżniających się walorami przyrodniczymi, przede wszystkim na obszarach nadmorskich, pojeziernych i w strefie górskiej.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie wybranych problemów osadnictwa letniskowego na terenach górskich i podgórskich uwzględnianych w badaniach geograficznych. W celu zaprezentowania związanych z tym problemem zagadnień wybrano trzy państwa o rozwiniętym osadnictwie letniskowym: Francję (ponad 2 mln 258 tys. „drugich mieszkań” w 1982 r.), Jugosławię (około 332 tys. obiektów w 1981 r.) oraz Czechosłowację (około 270 tys. domów letniskowych w 1980 r.). Są to ponadto kraje o znacznym udziale terenów górskich, a także długich tradycjach w badaniach geograficznych nad osadnictwem letniskowym.

2. FRANCJA

Według ostatniego spisu obiektów letniskowych z 1982 r. we Francji, około 18,8% domów letniskowych znajdowało się na terenach górskich (J. Renucci 1984, s. 30). Największe rozmiary osiągnęło budownictwo letniskowe w departamentach alpejskich Haute-Savoie (ponad 55 tys. obiektów) oraz Isère i Hautes-Alpes (po ponad 30 tys.), a także w leżących w Masywie Centralnym departamentach Puy-de-Dôme i Gard (po ponad 30 tys. domów letniskowych). Spośród departamentów o położeniu górsko-nadmorskim najwięcej „drugich mieszkań” było w Alpes-Maritimes (112 585 domów letniskowych — najwięcej we Francji) i Var (ponad 95 tys.) oraz w położonych w regionie Langwedocja-Rousillon departamentach Hérault i Pyrénées-Orientales (po około 60 tys. obiektów). Miernikiem pozwalającym zobrazować intensywność zjawiska budownictwa letniskowego jest wprowadzony do literatury przedmiotu przez B. Barbier (1965) wskaźnik porównujący liczbę domów letniskowych z liczbą obiektów wykorzystywanych jako miejsce stałego zamieszkania. Wskaźnik ten przybiera najwyższe w skali Francji wartości dla alpejskich departamentów Hautes-Alpes (82,9%), Savoie (57,4%) i Basses-Alpes (56,6%) oraz dla położonego we wschodniej części Masywu Centralnego departamentu Lozère (52,3%), co świadczy o rozwiniętej funkcji letniskowej wymienionych obszarów.

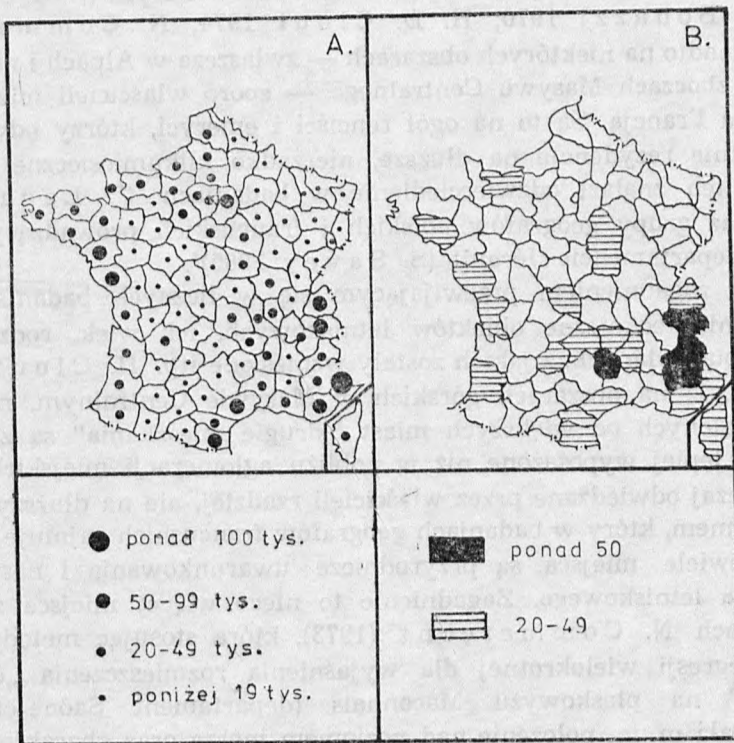
Rozpowszechnienie występowania „drugich mieszkań” na obszarach górskich spowodowało, iż związana z tym zjawiskiem problematyka znalazła odzwierciedlenie w licznych badaniach geografów francuskich,

Istotnym zagadnieniem przewijającym się w wielu badaniach jest geneza zjawiska osadnictwa letniskowego w strefie górskiej. Liczni autorzy doszukują się przyczyny rozwoju tego zjawiska przede wszystkim w przeobrażeniach społeczno-gospodarczych, które zostały zapoczątkowane już w XIX w. Obszary górskie we Francji, podobnie jak i w innych krajach europejskich, od połowy ubiegłego stulecia ulegały zwiększonemu ruchowi emigracyjnemu, co związane było z przemianami gospodarczymi epoki wczesnego kapitalizmu. Masowe opuszczanie obszarów górskich i podgórskich dotyczyło głównie terenów wiejskich i małych miasteczek ściśle związanych z rolnictwem. Następstwem procesów emigracyjnych było pojawienie się znacznej liczby opuszczonych gospodarstw itp. Zjawisko to przybrało szczególnie duże rozmiary w departamentach alpejskich i Masywie Centralnym, a także w Wogezach i Pirenejach (F. Cribier 1969). Poczynając od lat dwudziestych, w okresie rozwoju mody na posiadanie własnego „drugiego mieszkania”, znaczna część opuszczonych domów i budynków gospodarczych zaczęła być przekształcana w obiekty o funkcjach letniskowych. Odbywało się to drogą wykupu od dotychczasowych właścicieli bądź, co w niektórych regionach osiągnęło pokaźne rozmiary, na drodze dziedziczenia czy otrzymania darowizny (J. David, G. Geoffroy 1968; M. T. Giberques i in. 1970). O ile kulminacyjny okres wyludniania się obszarów górskich we Francji przypadła na lata 1930—1950, o tyle w okresie późniejszym rozpoczął się proces intensywnego rozwoju osadnictwa letniskowego. Można to prześledzić na przykładzie niewielkiej miejscowości w departamencie Hérault, Saint Jean-de-Bueges, która od XIX w. systematycznie traciła liczbę mieszkańców, przy czym w rejonie tym w latach 1881—1968 liczba ludności spadła miejscami nawet o 75%. W 1939 r. w Saint Jean były jedynie 4 domy letniskowe, w 1950 r. już 11, zaś w 1968 r. funkcje letniskowe spełniały 62 domy wobec 51 obiektów będących domami stałego zamieszkania (A. Soulier 1970, s. 148). Podobne zjawisko wystąpiło w regionach alpejskich, np. J. David i G. Geoffroy (1968) stwierdzili, iż na badanym przez nich płaskowyżu Chartreuse koło Grenoble „drugie mieszkania” powstałe w wyniku adaptacji dawnych domów wiejskich lub innych budynków stanowiły 32% domów letniskowych, podczas gdy obiekty wzniesione z myślą o przeznaczeniu wypoczynkowym wynosiły 18% (resztę tworzyły budynki odziedziczone, które już wcześniej były wykorzystywane w celach rekreacyjnych). O roli obiektów adaptowanych w ogólnej liczbie „drugich mieszkań” we Francji może świadczyć pośrednio fakt, iż w 1968 r. aż 55% „drugich mieszkań” było wybudowanych przed 1914 r., w tym 33% stanowiły obiekty sprzed 1871 r. (H. D. Clout 1977).

Zjawisko rozwoju osadnictwa letniskowego na wyludniających się

dotychczas obszarach wiejskich geografowie francuscy traktują jako element procesów rewaloryzacji przestrzeni wiejskiej. Zdaniem wielu z nich (np. M. Chevalier 1968; J. P. Michel 1974; A. Saussol 1965; 1985 czy A. Soulier 1970) szybki rozwój funkcji letniskowych powoduje zahamowanie procesów wyludniania się wsi i zapobiega jej upadkowi gospodarczemu. Powstawanie „drugich mieszkań” sprzyja aktywowaniu się miejscowego rynku pracy, zwłaszcza w zakresie usług budowlanych i handlu (R. Béteille 1970; A. Soulier 1976). Zatrzymany jest również proces niszczenia istniejącej substancji mieszkaniowej, a także powstaje możliwość rozwoju infrastruktury kulturalno-rozrywkowej mającej na celu zaspokojenie potrzeb właścicieli „drugich mieszkań” (G. Palatin 1969). Zdaniem A. Souliera (1976) rozwój nowych funkcji ma znaczny wpływ społeczno-psychologiczny na ludność miejscową: zanika poczucie swoistej „izolacji psychologicznej”, pogłębiają się procesy integracji i akulturacji, a tym samym ulega przełamaniu bariera miasto-wieś.

Rozwój osadnictwa letniskowego na obszarach górskich ma istotne implikacje gospodarcze. W wielu przypadkach sprowadza się to do zmiany dotychczasowych funkcji, głównie rolniczo-pasterskich, na nowe, o charakterze wypoczynkowo-usługowym. Po raz pierwszy zjawisko to zostało szczegółowo zbadane przez J. Miége (1934) w Alpach, jednak znaczący rozwój tego kierunku badań nastąpił dopiero na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych (R. Balseinte 1959) i później (B. Barbier 1965; 1966; J. David 1966; A. Soulier 1966; 1967). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że niektórzy badacze dostrzegają w zjawisku rozwoju osadnictwa letniskowego na obszarach górskich również pewne cechy niekorzystne, osłabiające dotychczasową gospodarkę rolniczą. Na przykład badając wsie alpejskie w departamencie Savoie, J. David (1966) zwrócił uwagę, iż wraz z rozwojem zjawiska „drugich mieszkań” zmniejsza się przeciętna wielkość parcel, co w znacznym stopniu uniemożliwia racjonalną gospodarkę rolniczo-pasterską — np. we wsi Le Bourget-du-Lac w 1913 r. przeciętna wielkość parcel wynosiła 2,56 ha, a w 1966 r. spadła do zaledwie 0,43 ha. Do podobnych spostrzeżeń doszedł A. Soulier (1976), który ponadto wykazał, iż rozwój funkcji letniskowych pociąga za sobą ograniczenia na rynku pracy (nie tylko w rolnictwie, ale również w handlu i usługach ściśle z nim związanych), a także nie zawsze korzystne przeobrażenia dotychczasowego krajobrazu. Problem wielkości parcel letniskowych przewija się również w innym kontekście. Niektórzy autorzy zwrócili uwagę na zjawisko, że wielkość nieruchomości zależy jest m. in. od odległości od większych ośrodków miejskich — np. G. Palatin (1969) podaje, iż w rejonie Grenoble przeciętna wielkość działki wynosi 0,37 ha, pod-

Rys. 1. A. Liczba domów letniskowych we Francji w 1982 r., B. Liczba domów letniskowych na 100 domów stale zamieszkałych we Francji w 1982 r.
 A. Nombre des résidences secondaires en France en 1982, B. Nombre des résidences secondaires par rapport aux 100 maisons constamment habitées en France en 1982.

czas gdy C. Laganier (1977) stwierdził, że dla górskich obszarów departamentu Ardèche średnia powierzchnia parcel sięga 3,4 ha. Jest to oczywiście związane z powszechnie występującą prawidłowością zwiększonego natężenia osadnictwa letniskowego wokół dużych aglomeracji, co znajduje odbicie nie tylko w przeciętnych powierzchniach działek rekreacyjnych, ale również w udziale „drugich mieszkań” w ogólnych zasobach mieszkaniowych.

Problemem przewijającym się niemal we wszystkich badaniach geografów francuskich jest zagadnienie miejsca zamieszkania właścicieli domów letniskowych. Analizując ten problem dają się zauważyć dwie tendencje: 1) duży udział wśród właścicieli „drugich mieszkań” mają mieszkańcy pobliskich miast (H. D. Clout 1971; J. Herbin 1983; C. Marie 1967; A. Soulier 1970), 2) znaczna część obiektów, nie-

zależnie od ich lokalizacji, należy do mieszkańców Paryża (R. Béteille 1970; R. Bonazzi 1970; H. D. Clout 1974; N. Commerçon 1973). Ponadto na niektórych obszarach — zwłaszcza w Alpach i na południowych zboczach Masywu Centralnego — sporo właścicieli mieszka na stałe poza Francją. Są to na ogół renciści i emeryci, którzy odwiedzają swoje letnie rezydencje na dłuższe, nierzadko kilkumiesięczne pobyty. Problem ten znalazł odzwierciedlenie w badaniach C. Laganiera (1977) oraz grupy geografów polskich i francuskich prowadzących badania w departamencie Hérault (S. Savey 1985)¹.

Innym zagadnieniem przewijającym się w licznych badaniach jest wyposażenie techniczne obiektów lotniskowych, ich wiek, rodzaj materiałów budowlanych, z jakich zostały wzniesione itp. H. Clout (1971) stwierdził, iż na obszarach górskich w Masywie Centralnym, na terenach oddalonych od większych miast, „drugie mieszkania” są z reguły większe i lepiej wyposażone niż w pobliżu aglomeracji miejskich, gdyż są zazwyczaj odwiedzane przez właścicieli rzadziej, ale na dłuższy pobyt.

Problemem, który w badaniach geografów francuskich zajmuje stosunkowo niewiele miejsca, są przyrodnicze uwarunkowania i następstwa osadnictwa lotniskowego. Zagadnienie to nieco więcej miejsca zajmuje w badaniach N. Commerçon (1973), która stosując metody korelacji i regresji wielokrotnej dla wyjaśnienia rozmieszczenia „drugich mieszkań” na płaskowyżu Maçonnais (departament Saône-et-Loire) uwzględniała m. in. położenie nad poziomem morza oraz charakter i stopień zagospodarowania brzegów rzek. Kwestią dostępności do wody w przypadku lokalizacji „drugich mieszkań” interesował się również R. Béteille (1970), stwierdzając, iż w dolinie rzeki Vaur (departament Aveyron) 43% obiektów usytuowano w pobliżu wód płynących.

Jak z powyższego wynika, geografowie francuscy zajmujący się osadnictwem lotniskowym na terenach górskich, w swoich badaniach interesują się różnorodną tematyką, kładąc jednak największy nacisk na społeczno-gospodarcze uwarunkowania i skutki rozwoju „drugich mieszkań”. Jednocześnie, niektórzy z nich, zdając sobie sprawę z doniosłej roli budownictwa lotniskowego w transformacjach obszarów wiejskich, postulują objęcie zjawiska kontrolą planistyczną, co postawiłoby przed geografami nowe zadania badawcze (H. D. Clout 1971; A. Soulier 1976).

¹ Jesienią 1984 r. geografowie polscy i francuscy prowadzili wspólne badania w kantonie Clermont-1, Hérault w ramach wieloletniej współpracy między Uniwersytetem Warszawskim a Uniwersytetem Paul Valéry, Montpellier III. Badania dotyczyły przeobrażeń obszarów wiejskich, a zwłaszcza społeczno-gospodarczych i przestrzennych następstw kryzysu w uprawie winorośli.

3. JUGOSŁAWIA

Według spisu z 1981 r. w Jugosławii było około 332 tys. domów letniskowych (Z. Pepeonik 1983, s. 92), co oznaczało gwałtowny przyrost ich liczby w ciągu poprzednich dziesięciu lat, gdyż w 1971 r. było ich 42 996. Rozmieszczenie „drugich mieszkań” jest bardzo nierównomierne. Zaznaczają się tutaj dwie tendencje: 1) intensywny rozwój osadnictwa letniskowego wokół dużych miast, a zwłaszcza Belgradu i Zagrzebia, 2) duża liczba „drugich mieszkań” na wybrzeżu adriatyckim (Z. Pepeonik 1977). Tym samym, mimo iż większą część Jugosławii stanowią obszary górskie, rozwój osadnictwa letniskowego jest na nich nieznaczny. Według stanu na 1971 r. w powiatach o przewadze terenów górskich skupiało się jedynie około 20⁰/₀ domów letniskowych.

Geografowie jugosłowiańscy zajmują się osadnictwem letniskowym co najmniej od blisko dwudziestu lat. Jedną z pierwszych prac na ten temat była monografia M. Jeršiča (1967) poświęcona rozwojowi miejscowości turystycznej Bled w północnej Słowenii. Od tego momentu geografowie słoweńscy zaczęli szeroko interesować się problemem „drugich mieszkań”, a ponieważ znaczną część Słowenii stanowią obszary górskie i podgórskie, badania ich dotyczyły przede wszystkim problemów osadnictwa letniskowego w strefie górskiej. Specyfiką tych studiów jest koncentrowanie się głównie na społeczno-gospodarczych aspektach budownictwa letniskowego oraz uwarunkowaniach przyrodniczych powstawania „drugich mieszkań”.

Rozwój osadnictwa letniskowego na obszarach górskich tłumaczony jest głównie walorami przyrodniczymi tych terenów oraz intensywnym wyludnianiem się obszarów wiejskich (M. Jeršič 1967; 1968). Pierwsze domy letniskowe w Alpach słoweńskich pojawiły się w połowie XIX w. w Bled i Bohinj. Według M. Jeršiča (1967) w 1888 r. w Bled było zaledwie 11 obiektów letniskowych, w 1900 r. 33, w 1914 r. już 77, zaś w 1940 r. 160 domów letniskowych. Szybki rozwój osadnictwa letniskowego w okresie międzywojennym był w dużej mierze związany z faktem, iż dopiero w latach 1918—1941 w Słowenii zaznaczyły się wyraźne procesy industrializacji, co z kolei wpłynęło na wzmożoną emigrację ludności wiejskiej z ubogich i przeludnionych dolin alpejskich (D. Meze 1984). Rozwój osadnictwa letniskowego spowodował znaczne przeobrażenia w gospodarce regionu, a zwłaszcza w rolnictwie. Znalazło to odzwierciedlenie w strukturze wielkościowej parcel. W 1826 r. w Bled parcele o powierzchni ponad 5 ha stanowiły 22⁰/₀ gospodarstw, zaś w 1962 r. zaledwie 5⁰/₀. Z kolei udział najmniejszych działek

liczących poniżej 3 ha zwiększył się z około 70% do 90% (M. Jeršič 1967). Jednak gwałtowny rozwój osadnictwa letniskowego w strefie alpejskiej nastąpił dopiero po 1960 r. W 1961 r. w Alpach słoweńskich stwierdzono około 750 domów letniskowych, w 1971 r. już 1283, zaś w 1981 r. — 4195 obiektów, co stanowiło 15,3% wszystkich „drugich mieszkań” w Słowenii (A. Gosar 1983; 1984). Osadnictwo letniskowe w Alpach słoweńskich jest silnie skoncentrowane przestrzennie (patrz. tab. 1).

Tabela 1

Rozmieszczenie osadnictwa letniskowego w Alpach słoweńskich
wg typów krajobrazu
La disposition de la colonisation estivale dans les Alpes slovenes
selon les types des paysages

Typy krajobrazu Types des paysages	% powierzchni całej strefy alpejskiej % de la superficie de toute la zone alpine	% domów letniskowych znajdujących się w strefie alpejskiej % des secondes résidences se trouvant dans la zone alpine
Obszary górsko-jeziorne	3	21
Obszary nadające się do uprawiania sportów zimowych	5	16
Obszary o wysokich walorach klimatycznych przydatne dla wypoczynku letniego	9	31
Obszary osadnictwa wiejskiego	30	32

Źródło: A. Gosar, 1983, *Počitniška bivališča*, [w:] *Usmerjanje regionalnega razvoja slovenije. Slovenske Alpe, Severovzhodna Slovenija, Bela Krajina*, „Geographica Slovenica”, 14, s. 48—49.

Znaczne zróżnicowanie przestrzenne rozmieszczenia „drugich mieszkań” występuje podczas rozpatrywania zjawiska w układzie powiatowym: w leżącym na północnym — zachodzie powiecie Jesenice na 1 km² przypada 1,93 „drugich mieszkań”, zaś w oddalonym, o znacznie mniejszych walorach rekreacyjnych powiecie Ravne zaledwie 0,22 obiektu, przy średniej dla Słowenii 1,35 obiektów na 1 km².

Istotną cechą rozmieszczenia domów letniskowych w Alpach słoweńskich jest ich niewielka liczba w dolinach i kotlinach przy znacznej intensywności zjawiska na zboczach górskich i wyniesionych płasko-

wyżach. Opisana sytuacja jest tłumaczona głównie względami klimatycznymi, gdyż do 300 m wysokości względnej występuje uciążliwe dla człowieka zjawisko inwersji mgieł i opadów (A. Gosar 1983; 1984). W związku z tym, o ile na wysokości poniżej 400 m n.p.m. występowało jedynie 6,4⁰/₀ domów letniskowych, o tyle w strefie 400—600 m znajdowało się 36,3⁰/₀ obiektów, a w pasie pomiędzy 600 a 1000 m aż 42,2⁰/₀ wszystkich „drugich mieszkań” w Alpach słoweńskich.

W alpejskiej strefie Słowenii, podobnie jak i w pozostałej części Jugosławii, dominują obiekty wzniesione w celach rekreacyjnych. W Słowenii, jedynie na półwyspie Istria nieco większy jest udział budynków pierwotnie o innym przeznaczeniu, dopiero z czasem adaptowanych na cele rekreacyjne (M. Jeršič 1968). Bardzo często tymi zaadaptowanymi domami letniskowymi są dawne szałas pasterskie lub robotników leśnych. Wśród właścicieli „drugich domów” położonych w strefie alpejskiej dominują mieszkańcy Lublany, przy czym pewną ich część stanowią „reemigranci — osoby wywodzące się z terenów górskich, które odziedziczyły bądź zakupiły parcelę w celach rekreacyjnych położoną w miejscowości urodzenia (A. Gosar 1983; 1984; M. Jeršič 1967; 1968). Na pewnych jednak obszarach znaczna część domów letniskowych należy do ludności z najbliższej okolicy — np. w powiatach Tržič i Kranj w ponad 40⁰/₀ domy letniskowe są własnością mieszkańców tych powiatów.

Zarówno na terenie Alp, jak i w położonych na południu Słowenii Górach Dynarskich (D. Plut 1977) osadnictwo letniskowe traktowane jest jako pozytywny element w krajobrazie kulturowym obszarów wiejskich. Jednocześnie geografowie jugosłowiańscy podkreślają, iż osadnictwo w istotny sposób oddziałuje na gospodarkę miejscową, zarówno poprzez zmiany w strukturze użytkowania ziemi (D. Plut 1977), powiększanie na drodze podatkowych i in. dochodów lokalnych władz (A. Gosar 1983; 1984), jak też w związku z zakupem ziemi od ludności miejscowej przyczynia się do wzrostu dochodów indywidualnych. Zwraca się przy tym uwagę na fakt, iż rozwój osadnictwa letniskowego może przyspieszyć awans cywilizacyjny zaniedbanych obszarów górskich poprzez np. budowanie szos, rozwijanie infrastruktury technicznej itp. Jednocześnie geografowie jugosłowiańscy dostrzegają negatywne aspekty zjawiska „drugich mieszkań” — ponieważ w wielu gminach władze lokalne nie wydawały zezwoleń na wznoszenie domów letniskowych, znaczna część obiektów (miejscami do 20⁰/₀ całości budownictwa letniskowego) powstawała nielegalnie, bez odpowiednich planów i wyposażenia technicznego. W związku z tym wysuwają oni postulat, aby problem osadnictwa letniskowego znalazł odpowiednie miejsce zarówno w ba-

daniach geograficznych, jak i działaniach praktycznych w sferze planowania przestrzennego i regionalnego.

4. CZECHOSŁOWACJA

Liczbę „drugich mieszkań” (chát, chalúp), oceniano w 1980 r. na około 270 tys. (J. Vystoupil 1983, s. 57). Oznacza to dosyć znaczny przyrost liczby „drugich mieszkań” w ciągu poprzedniej dekady, gdyż spis w 1971 r. wykazał 166 659 obiektów, w tym 156 402 w Czeskiej Republice Socjalistycznej i zaledwie 10 257 w Słowacji.

Według danych z 1971 r. około 20—25% domów letniskowych w Czechach i na Morawach oraz 30—35% obiektów w Słowacji stanowiły budynki zlokalizowane w powiatach o przewadze terenów górskich². Duży udział, w ogólnej liczbie „drugich mieszkań”, obiektów położonych w strefie górskiej sprawia, iż w badaniach, prowadzonych przez geografów czechosłowackich, problematyka osadnictwa letniskowego na terenach górskich zajmuje ważne miejsce. Jedną z pierwszych prac dotyczących budownictwa letniskowego w Czechosłowacji była monografia karkonoskiej wsi Mała Upa (L. Joura 1961).

Największe rozmiary przybrało osadnictwo letniskowe w Sudetach, gdzie w 1971 r. znajdowało się 12—15 tys. „drugich mieszkań”, głównie w Górach Izerskich i Karkonoszach. Około 10 tys. domów letniskowych było zlokalizowanych w Rudawach, 8—9 tys. w Beskidach Morawsko-Śląskich oraz blisko 3 tys. w Szumawie. W Słowacji, najwięcej „drugich mieszkań” znajdowało się w kotlinach podtatrzańskich oraz Wielkiej i Małej Fatrze (około 1,5 tys. obiektów, a także w Rudawach Słowackich (głównie w dolinie Hronu) i Niżnich Tatrach, gdzie zlokalizowano ponad 1,3 tys. domów letniskowych.

Osadnictwo letniskowe w strefie górskiej interesuje geografów czechosłowackich w następujących aspektach:

1) przyczyn rozwoju budownictwa letniskowego na danym obszarze i jego rozmieszczenie,

2) przemian środowiska przyrodniczego pod wpływem rozwoju osadnictwa letniskowego,

² W Czeskiej Republice Socjalistycznej powiaty: Cheb, Sokolów, Karlowe Wary, Chomutów, Ujście n. Łabą, Cieplice, Most, Dieczin, Czeska Lipa, Liberec, Jablonec n. Nysą, Semily, Trutnów, Nachod, Rychnów n. Kniežną, Ujście n. Orlicą, Szumperk, Bruntal, Frydek, Mistek, Wsetin, Czeski Krumlów, Prachatice i Klatowy. W Słowacji powiaty: Humenne, Swidnik, Bardiów, Stara Lubownia, Poprad, Spiska Nowa Wieś, Liptowski Mikulasz, Dolny Kubin, Żylin, Czadca, Martin, Rožnawa, Bańska Bystrzyca, Zwoień, Priedwidza, Žiar n. Hronem i Považska Bystrzyca.

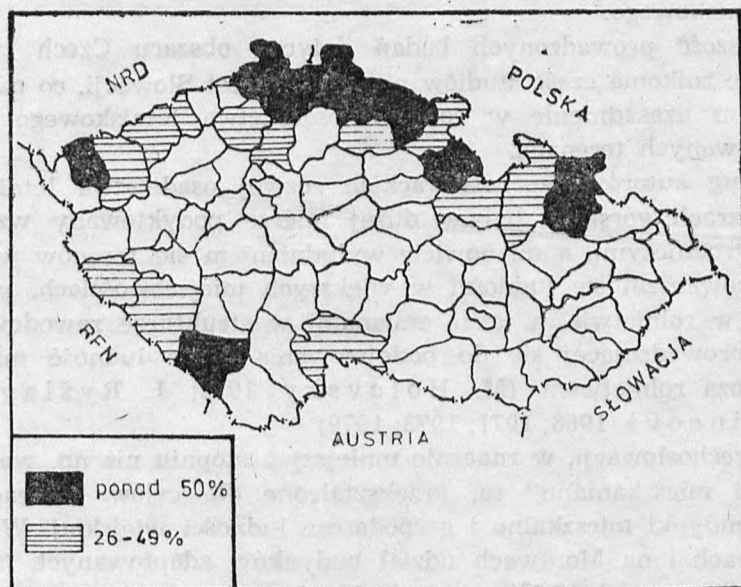
3) przemian środowiska antropogenicznego pod wpływem budownictwa letniskowego.

Większość prowadzonych badań dotyczy obszaru Czech i Moraw, a jedynie znikoma część studiów poświęcona jest Słowacji, co ma przede wszystkim uzasadnienie w rozwoju osadnictwa letniskowego na obu porównywanych terenach.

Według autorów czechosłowackich rozwój osadnictwa letniskowego na obszarach górskich był w dużej mierze podyktowany względami pozaprzyrodniczymi, a mianowicie wyludnianiem się terenów wiejskich, koncentrowaniem się ludności w większych miejscowościach, przeobrażeniami w rolnictwie, a także zmianami w strukturze zawodowej ludności, sprowadzającej się do podejmowania przez ludność miejscową pracy poza rolnictwem (M. Holovsky 1972; I. Ryšlavy 1977; S. Šprincova 1968; 1971; 1973; 1979).

W Czechosłowacji, w znacznie mniejszym stopniu niż np. we Francji „drugimi mieszkaniami” są, przekształcone dla celów rekreacyjnych, dawne budynki mieszkalne i gospodarcze ludności wiejskiej. W 1971 r. w Czechach i na Morawach udział budynków adaptowanych (zwanym „chalúpa”) wynosił 15,5% wszystkich „drugich mieszkań”, zaś w Słowacji jedynie 2,2%. Mimo iż obiekty zaadaptowane nie miały w ogólnej liczbie domów letniskowych dużego znaczenia, to jednak na terenach górskich ich udział był niekiedy pokaźny, a w powiatach sudeckich, Sokolów i Dieczin w Rudawach i powiecie Prachatice w Szumawie, przewyższał 50% indywidualnej bazy letniskowej. W przypadku Francji czy Jugosławii znaczny udział domów adaptowanych dla celów letniskowych związany jest z procesami wyludniania się obszarów górskich wskutek przeobrażeń społeczno-gospodarczych, w Czeskiej Republice Socjalistycznej natomiast istotna rola przypadła czynnikowi politycznemu, a mianowicie opuszczeniu po 1945 r. przygranicznych obszarów górskich przez ludność pochodzenia niemieckiego. Emigracja ludności niemieckiej spowodowała pojawienie się znacznych wolnych zasobów mieszkaniowych, które z czasem zaczęły być przejmowane dla celów letniskowych przez ludność pobliskich aglomeracji (np. Liberca, Mostu, Ujścia n. Łabą) jak i oddalonych miast położonych w centrum kraju (głównie Pragi, Brna i Pilzna). Decydujące znaczenie opuszczenia przygranicznych terenów górskich przez ludność niemiecką dla rozwoju indywidualnego osadnictwa letniskowego na tych obszarach akcentują M. Holovsky (1972) oraz I. Ryšlavy (1977), a przede wszystkim S. Šprincova (1968; 1971; 1973; 1979) od wielu lat zajmująca się Jesionikami.

Kolejnym zagadnieniem wyjaśniającym rozwój osadnictwa letniskowego w strefie górskiej są przekształcenia struktur społeczno-gospo-

Rys. 2. Udział obiektów adaptowanych wśród wszystkich domów letniskowych w Czeskiej Republice Socjalistycznej w 1971 r.

Participation des maisons adaptées parmi toutes les résidences secondaires dans la République Socialiste Tchèque en 1971.

darczych tych obszarów. Badając wsie Karlów i Mała Morawka w Jesionikach, S. Šprincová (1979) stwierdziła, że ważnym czynnikiem powodującym rozwój zjawiska „drugich mieszkań” były przemiany w rolnictwie powodujące powstawanie wielkich uspołecznionych gospodarstw, a tym samym przenoszenie się mieszkańców odizolowanych, typowo górskich gospodarstw, do nowych centrów rolniczych lub osiedli typu wiejskiego. Procesy te jeszcze bardziej pogłębiły zjawisko zwiększania się wolnych zasobów mieszkaniowych w przygranicznych rejonach Sudetów, Rudaw i Szumawy.

Innym przejawem gospodarczych uwarunkowań rozwoju budownictwa letniskowego zajmowała się N. Hanzliková (1977). Badając rozmieszczenie „drugich mieszkań” w Górach Izerskich stwierdziła, iż znaczne skupienie osadnictwa letniskowego w ich południowej części związane jest w znacznej mierze z charakterem prowadzonej tam działalności przemysłowej, a mianowicie rozwojem przemysłu szklarskiego i lekkiego (często w formie działalności chałupniczej — gałęzi przemysłu stosunkowo mało oddziałujących negatywnie na środowisko przyrod-

nicze, zwłaszcza stosunki klimatyczne. Z kolei północne zbocza traktowane są jako mniej atrakcyjne, głównie z powodu emisji przemysłowych z elektrowni w pobliskiej Polsce i NRD.

Ważnym elementem wyjaśniającym w dużym stopniu zróżnicowanie przestrzenne osadnictwa letniskowego na terenach górskich, jest kwestia dostępności komunikacyjnej. Problem ten znalazł szerokie odzwierciedlenie w pracach S. Šprincovej (1973; 1976), która wykazała istnienie w Jesionikach obszarów znajdujących się w strefie wpływów (pod względem letniskowym) Ostrawy i Brna, co związane było z przebiegiem głównych linii kolejowych i ważniejszych szos. Powyższe zjawisko można dostrzec również w Beskidach Morawsko-Śląskich, których północne stoki, a zwłaszcza tereny wzdłuż linii kolejowej i szosy z Ostrawy, są głównymi obszarami budownictwa letniskowego dla mieszkańców Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego (M. Havrlant 1968; 1974), podczas gdy tereny bardziej odległe i leżące już w Słowacji są wykorzystywane w stopniu marginalnym. Podobne tendencje zauważył czołowy geograf słowacki zajmujący się wypoczynkiem, P. Mariot (1976; 1983), który stwierdził, iż w większości przypadków mieszkańcy miast słowackich wznoszą „drugie mieszkania” bądź w obrębie zamieszkiwanej miejscowości, bądź na pobliskich, nierzadko sąsiadujących z nią terenach — np. ludność Żyliny posiada domy letniskowe w pobliskich Rajeckich Cieplicach, a mieszkańcy Spiskiej Nowej Wsi w Smiżanach i Spiskich Tomaszowcach. Problemem relacji przestrzennych: miejsce zamieszkania—miejsce lokalizacji domu letniskowego na obszarze Kotliny Liptowskiej zajmował się również E. Šipka (1974).

Niezwykle ważnym tematem przewijającym się w wielu badaniach geografów czechosłowackich jest wpływ osadnictwa letniskowego na środowisko przyrodnicze. Na ogół podkreśla się negatywny wpływ budownictwa letniskowego na poszczególne komponenty środowiska. Główną przyczynę tego stanu rzeczy upatruje się w nadmiernym zagęszczeniu zabudowy letniskowej na terenach szczególnie nadających się dla tego typu rekreacji. Na przykład zajmująca się domami letniskowymi we wschodnich Rudawach, V. Foretová (1973) stwierdziła, że ponad 55% obiektów znajduje się w odległości mniejszej niż 20 m od sąsiedniego budynku, przy czym obserwując rozwój zjawiska w czasie zauważyła, że występuje tendencja do ciągłego zmniejszania się wielkości przeciętnej działki. To samo zjawisko ma miejsce w Słowacji, w dolinie Ĺronu (P. Mariot 1976). Nadmierne zagęszczenie zabudowy letniskowej, niedostatecznie rozbudowana infrastruktura wodociągowo-kanalizacyjna, znaczny ruch rekreacyjny, hałas itp., są zdaniem wielu autorów istotnym czynnikiem nie tylko zagrażającym środowisku przyrodniczemu, ale również obniżającym wartość wypoczynku (V. Gardavský 1977;

1983), N. Hanzliková 1977; M. Havrlant 1968; 1974; S. Šprincova 1976; J. Zapletalová 1977). Szczególnie wiele uwagi temu problemowi poświęcił M. Havrlant (1974) zajmujący się przeinwestowaniem budownictwa letniskowego w Beskidach Morawsko-Śląskich. Prowadząc badania na obszarze powiatów Nowy Jiczin, Frydek Mistek i Wsetin posłużył się wskaźnikami informującymi o wielkości ruchu rekreacyjnego w odniesieniu do walorów przyrodniczych analizowanego terenu. Za szczególnie niepokojącą uznał sytuację w gminach, w których wskaźnik zabudowy rekreacyjnej jest znacznie wyższy od 1,0, to znaczy wówczas gdy na 1 obiekt letniskowy przypada mniej niż 5 ha powierzchni rekreacyjnych. Spośród 40 gmin objętych badaniami, w 18 wskaźnik przewyższał 1,0, osiągając najwyższą wartość 15,7. Miejscowości o największym zagęszczeniu zabudowy letniskowej były głównie skoncentrowane w północno-zachodniej części badanego obszaru, to znaczy najbliższej aglomeracji ostrawskiej. Trudną sytuację pogłębiał dodatkowo fakt, iż tereny na północnych stokach Beskidów Morawsko-Śląskich są nie tylko głównym zapleczem rekreacyjnym Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego, ale również są miejscem lokalizacji kilku zbiorników zaopatrujących wspomnianą aglomerację miejsko-przemysłową w wodę pitną i dla celów produkcyjnych.

Na negatywny wpływ nadmiernej koncentracji budownictwa letniskowego na środowisko przyrodnicze wskazuje również J. Vystoupil (1983), który postuluje konieczność zahamowania w najbliższej przyszłości rozwoju osadnictwa letniskowego na terenach o szczególnych walorach przyrodniczych: w Karkonoszach, w Szumawie, Górach Orlickich, Jesionikach i Beskidach Morawsko-Śląskich. Jednocześnie uważa, że ze względu na nadmierne i szkodliwe dla zdrowia zanieczyszczenie powietrza w Rudawach, rozwój osadnictwa letniskowego powinien być w znacznym stopniu ograniczony.

Ostatnim zagadnieniem przewijającym się w badaniach geograficznych nad osadnictwem letniskowym w strefie górskiej w Czechosłowacji, jest wpływ „drugich mieszkań” na przekształcenia krajobrazu kulturowego oraz struktury społeczno-gospodarcze. Znaczna część autorów uważa, że osadnictwo letniskowe przyczyniło się do zahamowania procesów degradacji obszarów wiejskich (I. Ryšlavy 1977; S. Šprincova 1968; 1976). Dotyczy to zwłaszcza rewaloryzacji zasobów mieszkaniowych oraz urządzeń komunalnych i technicznych, tym bardziej iż można dostrzec zjawisko przekształcania się „drugich mieszkań” w mieszkania stałego pobytu — dotyczy to głównie osób na emeryturze (S. Šprincova 1979). Jednocześnie wyrażane są negatywne opinie odnośnie do architektury niektórych obiektów, powodujących wyraźny dysonans w krajobrazie (J. Zapletalová 1977). Większość badaczy postuluje,

aby w regionalnych i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, traktować osadnictwo letniskowe na równi z innymi sferami systemu społeczno-gospodarczego. Niektórzy (np. V. Foretová 1973; S. Šprincova 1979) zwracają uwagę, iż często budownictwo letniskowe wykracza poza tereny dotychczasowego osadnictwa, co jest niekorzystne zarówno z powodów ekologicznych (zajmowanie nowych powierzchni pod zabudowę), jak i społeczno-kulturowych (wzajemne izolowanie się mieszkańców stałych i sezonowych) oraz gospodarczych (dodatkové wydatki na rozwój infrastruktury).

5. PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonej analizy badań nad osadnictwem letniskowym w strefie górskiej we Francji, Jugosławii i Czechosłowacji wynika, iż geografowie w tych trzech krajach zajmują się z jednej strony pewnymi wspólnymi problemami, a z drugiej zachowują odrębność tematyki badawczej, która wynika ze specyfiki danego państwa, a także charakteru rozwijanych badań geograficznych.

W wielu badaniach francuskich uwidacznia się podejście do zjawiska „drugich mieszkań” z pozycji historyczno-kulturowych, a źródeł należy upatrywać w tradycjach francuskiej szkoły regionalnej. Są to na ogół badania prowadzone na niewielkich obszarach, rzadko dotyczące pojedynczego departamentu, a całkiem incydentalnie większych regionów. Tematy przewijające się w trakcie tych badań związane są głównie z traktowaniem osadnictwa letniskowego jako istotnego elementu krajobrazu kulturowego strefy górskiej oraz czynnika powodującego zahamowanie procesów degradacji obszarów wiejskich. Wielu autorów widzi w rozwoju osadnictwa letniskowego ważny element procesów rewolucyjacji terenów wiejskich, co przejawia się głównie w ożywieniu lokalnego rynku pracy, handlu, wzroście zaludnienia, zahamowaniu zjawiska niszczenia zasobów mieszkaniowych itp.

Trudno podsumować dorobek geografów jugosłowiańskich, gdyż odpowiednie badania były prowadzone przez zaledwie kilku geografów, wywodzących się w dodatku z jednego regionu Jugosławii. Można jednak stwierdzić, iż zawarte są w nich niemal wszystkie cechy charakterystyczne dla badań francuskich.

Wyróżniają się natomiast swoją specyfiką badania geografów czechosłowackich. Obok problemów interesujących również badaczy we Francji i Jugosławii, geografowie czechosłowaccy zajmują się przyrodniczymi aspektami osadnictwa letniskowego w strefie górskiej, a zwłaszcza jego negatywnym oddziaływaniem na środowisko przyrodnicze. Ponadto geografowie w Czechosłowacji częściej niż ich koledzy we Francji i Jugo-

sławii, prowadzą badania na większych, w sensie przestrzennym, obszarach.

Oceniając badania będące przedmiotem prezentowanego opracowania od strony metodologiczno-metodycznej należy stwierdzić, iż wszystkie mieszczą się w klasycznym nurcie geografii społeczno-ekonomicznej. Poza opisem oraz przedstawieniem tabelarycznym i kartograficznym badanego zjawiska, sięgają one jedynie po najprostsze wskaźniki, np. liczba „drugich mieszkań” na 100 mieszkań stałych (jest to wskaźnik wykorzystywany niemal w każdej pracy autorstwa geografów francuskich) czy wskaźnika intensywności zabudowy rekreacyjnej. Wyjątkiem jest praca N. Commercant (1973), w której autorka skorzystała z nieco bardziej zaawansowanych technik statystycznych (korelacja i regresja wielokrotna). Brak szerszego stosowania metod ilościowych i odwoływania się do modeli matematycznych w zasadniczy sposób różni prace geografów francuskich, jugosłowiańskich i czechosłowackich od licznych opracowań powstałych w USA, Kanadzie, Australii czy Szwecji, których autorzy szeroko stosują teorię dyfuzji innowacji, modele grawitacyjne, symulację cyfrową itp. Wśród badań stanowiących przedmiot powyższego opracowania brak również studiów nawiązujących do coraz bardziej popularnego w geografii osadnictwa, a także turystyki.

PIŚMIENNICTWO

- Balseinte R., 1959, *Megeve: ou la transformation d'une agglomération montagnarde par les sports d'hiver*, „Revue de Géographie Alpine”, 2, s. 131—224.
- Barbier B., 1965, *Méthodes d'étude des résidences secondaires l'exemple des Basses-Alpes*, „Méditerranée”, 2, s. 89—111.
- Barbier B., 1966, *Logements de vacances et résidences secondaires dans le Sud-Est méditerranéen*, „Bulletin de l'Association des Géographes Français”, 344—345, s. 2—11.
- Bétéille R., 1970, *Résidences secondaires en milieu rural: l'exemple du bassin rouergat du Viaur*, „Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest”, 2, s. 159—176.
- Bonazzi R., 1970, *Les résidences secondaires dans le département de la Haute-Savoie*, „Revue de Géographie Alpine”, 1, s. 111—134.
- Chevalier M., 1968, *La rénovation des Cévennes ardéchoises*, „Revue de Géographie Alpine”, 2, s. 391—393.
- Clout H. D., 1971, *Second homes in the Auvergne*, „Geographical Review”, 4, s. 530—553.
- Clout H. D., 1974, *The growth of second-home ownership: an example of seasonal suburbanisation*, [w:] *Suburban growth. Geographical processes at the edge of the Western city*, red. Johnston J. H., New York, s. 101—127.
- Clout H. D., 1977, *Résidences secondaires in France*, [w:] *Second homes: curse or blessing?*, red. Coppock J. T., Oxford, s. 47—61,

- Commerçont N., 1973, *Les résidences secondaires du Maconnais: essai d'étude quantitative*, „Revue de Géographie de Lyon”, 4, s. 331—342.
- Cribier F., 1969, *La grande migration d'été des citadins en France*, *Memoires et Documents*, Centre de Recherches et Documentation Cartographiques et Géographiques.
- David J., 1966, *Résidences secondaires et structures foncières dans le Val du Bourget*, „Revue de Géographie Alpine”, 3, s. 489—503.
- David J., Geoffroy G., 1968, *Les résidences secondaires de la Chartreuse iséroise*, „Revue de Géographie Alpine”, 1, s. 65—72.
- Foretová V., 1973, *Otazky rekreačních možností v Severočeske hňedouhelne panvi*, „Zpravy GU ČSAV”, 5—6, s. 62—67.
- Gardavský V., 1977, *Second homes in Czechoslovakia*, [w:] *Second homes: curse or blessing?*, red. Coppock J. T., Oxford, s. 63—74.
- Gardavský V., 1983, *K problematice geographie druhého bydlení*, „Prace i Studia Geograficzne, WGSR UW”, 4, s. 101—106.
- Gibergues M. T., Pechberty M., Sarraut M., 1970, *Tourisme et vie rurale dans le vallee du Lot en Amont de Cahors*, „Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest”, 2, s. 177—198.
- Gosar A., 1983, *Počitniška bivališča*, [w:] *Usmerjanje regionalnega razvoja. Slovenije, Slovenske Alpe, Severovzhodnia Slovenija, Bela Krajina*, „Geographica Slovenica”, 14, s. 43—52.
- Gosar A., 1984, *Vacation cottages in the central part of Slovene Alps*, „Geographica Jugoslavica”, 5, s. 85—90.
- Hanzliková N., 1977, *Recreation*, [w:] *Valuation of the negative effects of economic activities on the environment of the model region of Liberec*, red. Buček A., Mikulík O., „Studia Geographica”, 57, s. 72—77.
- Havrlant M., 1968, *Problemy rekreačního zázemí pro obyvatelstvo ostravské promyslove aglomerace*, „Sborník Československé Společnosti Zeměpisné”, 2, s. 143—148.
- Havrlant M., 1974, *Hodnocení rekreačního ruchu na příkladu rekreační zastavby v beskydské oblasti*, „Sborník Československé Společnosti Zeměpisné”, 1, s. 20—28.
- Herbin J., 1983, *Les loisirs de proximité de trois villes alpines: Grenoble, Annecy et Chambéry*, „Norois”, 120, s. 597—610.
- Holovsky M., 1972, *Chaty turystyczne w Czechosłowacji*, „Ruch Turystyczny”, *Materiały i Dokumenty SGPiS*, 1, s. 53—58.
- Jeršič M., 1967, *Vpliv turizma na razvoj naselja Bled*, „Geografski Vestnik”, 39, s. 101—122.
- Jeršič M., 1968, *Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri*, *Geografski Vestnik*, 40, s. 53—67.
- Joura L., 1961, *Malá Upa. Hospodářskogeografický nastin horské obce*, „Acta Universitatis Polackanae Otomucensis”, 8, *Geographica-Geologica*, 3.
- Laganier C., 1977, *Retraités et résidents secondaires en Basse-Ardeche*, „Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie”, 1—2, s. 141—151.
- Marie C., 1967, *Quelques traits d'évolution de l'activité touristique du département l'sère*, „Revue de Géographie Alpine”, 1, s. 177—194.
- Mariot P., 1976, *Objekty individualnej rekreacie na Slovensku*, „Geografický Časopis”, 1, s. 3—22.
- Mariot P., 1983, *Geografia cestovneho ruchu*, Bratislava.
- Meze D., 1984, *Mountain farms in Slovenia*, „Geographica Jugoslavica”, 5, s. 47—55.

- Michel J. P., 1974, *Le tourisme rural: une solution partielle de la renovation rurale du massif central*, „Geographie Połonica”, 29, s. 141—151.
- Miége J., 1934, *La vie touristique en Savoie*, „Revue de Géographie Alpine”, 1, s. 5—213.
- Palatin G., 1969, *Le developpement des résidences citadłenes dans la region grenobloise l'exemple du plateau de Champagnier-Herbveys*, „Revue de Géographie Alpine”, 4, s. 747—757.
- Pepeonik Z., 1977, *Stanovi za odmor i rekreaciju u Jugoslaviji*, [w:] *Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranije*, „Geographica Slovenica”, 5, s. 181—194.
- Pepeonik Z., 1983, *Prostorni raspored i osnovne značajke stambenih objekata za odmor i rekreaciju u SR Hrvatskoj*, „Geografski Glasnik”, 45, s. 91—104.
- Plut D., 1977, *Sekundarna počitniška bivališča (vikendi) — nov pejzažni in funkcijski element okolja v dolini Zgornje Krke*, [w:] *Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranje*, „Geographica Slovenica”, 5, s. 173—179.
- Renucci J., 1984, *Les résidences secondaires en France*, „Revue de Géographie de Lyon”, 1—2, s. 29—40.
- Ryšlavy I., 1977, *Prostorova distribuce a funkční striktura rekreace na Libecku* (PrFUK KERG, maszynopsis).
- Saussol A., 1965, *La Vallée Française: décadence et renouveau d'une vallée cévenole*, „Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie”, 1, s. 5—64.
- Saussol A., 1985, *La promotion du paysage et du cadre de vie*, [w:] *Valeur de l'espace et developpement local*, red. Savey S., Université de Montpellier III, s. 55—73.
- Savey S. (red.), 1985, *Valeur de l'espace et developpement local*, Université de Montpellier III.
- Soulier A., 1966, *Les résidences secondaires en milieu rural: exemple du département de l'Hérault*, „Economie Méridionale”, 54.
- Soulier A., 1967, *Définition et typologie des résidences secondaires*, „Economie Méridionale”, 57.
- Soulier A., 1970, *Tourisme et mutations rurales dans le haut pays héraultais*, „Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie”, 2, s. 135—164.
- Soulier A., 1976, *Fiche documentaire no. 6: les résidences secondaires en Languedoc-Roussillon*, „Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie”, 1, s. I—VI.
- Šipka E., 1974, *Materialno-technická zakladna cestovneho ruchu Liptova a jej využívanie*. Zbornik Pedagogickej Fakulty UK, Přírodne Vědy, „Geografia”, 3, s. 3—20.
- Šprincova S., 1968, *Přispěvek ke geografii cestovního ruchu na příkladu rekreační oblasti Jeseníku*, „Acta Universitatis Palackinae Olomucensis”, 23, Geographica-Geologica, 7, s. 81—237.
- Šprincova S., 1971, *Zwei studien aus der Geographie des Fremdenverkehrs*, „Acta Universitatis Palackinae Olomucensis”, 35, Geographica-Geologica, 11, s. 217—259.
- Šprincova S., 1973, *Malá Moravka a Karlov — studie o funkčních změnách v horských obcích vyvolaných cestovním ruchem*, „Acta Universitatis Palackinae Olomucensis”, 42, Geographica-Geologica, 13, s. 147—162.
- Šprincova S., 1976, *Changes in the location of second homes in the Hruby Jeseník Mountains in the period of the „tourist boom”*, „Sbornik Československe Společnosti Zeměpisne”, 1, s. 69—73.

- Spincova S., 1979, *The impact of recreation on settlement structure*, „Sbornik Československe Geograficke Společnosti”, 4, s. 282—286.
- Vystoupil J., 1983, *K prognóze vyvoje kratkodobé rekreace*, „Zpravy GU ČSAV”, 2, s. 55—60.
- Zapletalová J., 1977, *Settlements*, [w:] *Valuation of the negative effects of economic activities on the environment of the model region of Liberec*, red. Buček A., Mikulík O., „Studia Geographica”, 57, s. 50—54.

Dr Andrzej Kowalczyk
Instytut Geografii Społecznej
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa

Wpłynęło:
18 stycznia 1989 r.

RÉSUMÉ

Dans les pays européens, où le phénomène des „résidences secondaires” est particulièrement développé, la partie considérable des maisons est construite sur les terrains montagneux et pré-montagneux. C'est conditionné, d'un côté, par les valeurs naturelles et de paysage, de l'autre, par la disparition des fonctions agricoles et le processus de longue durée du dépeuplement des terrains montagneux.

Les pays qui ont le plus de „résidences secondaires” sont: la France (plus de 2 258 000 en 1982), la Yougoslavie (332 000 en 1981) et la Tchécoslovaquie (environ 270 000 en 1980). Ces sont les pays à une longue tradition de la colonisation estivale et au nombre considérable des terrains montagneux; leur acquis dans le domaine des recherches sur la géographie de la colonisation estivale est aussi imposant.

En France les „résidences secondaires”, localisées dans les régions montagneuse, atteignaient en 1982 18,8% de toutes les maisons de la sorte (J. Renucci 1984). Il y a particulièrement beaucoup de maisons de récréation dans les départements alpins et dans le Massif central. Que l'échelle de ce phénomène était grande on pouvait se convaincre dans les départements des Hautes-Alpes, où à toutes les 100 maisons constamment habitées correspondaient 82,9 „résidences secondaires”; en Savoie, dans les Basses-Alpes et dans le département de Lozère, ce nombre dépassait 50.

Les géographes français voient les causes du développement de l'action des „résidences secondaires” sur les terrains montagneux dans les conditionnements sociaux et économiques. Le dépeuplement de ces terrains vers la fin du XIXème siècle et au début du XXème a eu pour l'effet, que les habitants de grandes agglomérations ont commencé à s'intéresser aux fermes abandonnées et aux maisons isolées et se sont mis à les adapter, ayant en vue els buts de récréation. En évaluant le phénomène de la colonisation estivale, les géographes français le traitent, d'un côté, comme el symptôme de la révalorisation des terrains ruraux — facteur freinant les processus de l'émigration et contribuant au développement des services et au relèvement du niveau de la vie, de l'autre y voient, non sans crainte pour l'avenir, la dégradation continue de l'agriculture et la dévastation des valeurs traditionnelles et du paysage culturel.

En Yougoslavie, le nombre des „résidences secondaires” a augmenté 7,5 fois dans les années 1971—1981. Pareillement qu'en France, environ 20% des maisons

se trouvent sur les terrains montagneux, surtout dans les Alpes Juliennes, où les traditions de la colonisation estivale remontent à la moitié du XIXème siècle. Les géographes yougoslaves, ainsi que leurs collègues français, concentrent leur attention sur les raisons sociales et économiques et sur les conséquences de la colonisation estivale, mais ce sont les aspects naturels du problème, qui les intéressent le plus.

En Tchécoslovaquie „les résidences secondaires” sont concentrées principalement en Bohême et en Moravie. 20—25% des maisons, dans cette partie du pays, se trouvent sur les terrains montagneux. En Slovaquie, la colonisation estivale est moins développée. Dans la zone montagneuse sont localisées les résidences secondaires en 30—35%. Particulièrement nombreuses sont les maisons dans les Sudètes, les Rudavy et les Beskides.

Les géographes tchécoslovaques s'intéressent surtout aux problèmes suivants:

- 1) les raisons de la colonisation estivale,
- 2) les changements dans le milieu anthropogénique sous l'influence des „résidences secondaires”,
- 3) la menace du côté de la construction de récréation par rapport au milieu naturel.

Le troisième point des recherches est particulièrement développé. Les recherches sur la colonisation estivale dans la zone montagneuse faites par les géographes des pays mentionnés, s'appuient principalement sur l'analyse des matériaux statistiques à l'échelle locale et régionale. Du côté théorique et méthodique, elles occupent leur place dans le courant classique des recherches géographiques et exploitent rarement les techniques numériques plus avancées. Cela les différencie sensiblement des études faites aux Etats Unis, au Canada, en Australie et en Suède, où les géographes se servent plus souvent de méthodes numériques, et examinent le phénomène du point de vue de l'attitude behavioriste.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

In the European countries, in which the phenomenon of „second homes” is especially developed, a considerable part of such objects can be found in mountainous and submontane areas. On the one hand, that is due to natural and scenic values of these areas and, on the other hand, to decay of agricultural functions and long-term depopulation processes in mountainous areas.

Among the European countries with quite a big number of „second homes” are France (over 2 258 000 in 1982), Yugoslavia (332 000 in 1981), and Czechoslovakia (ca. 270 000 in 1980). These are countries with long traditions in summer settlements, a substantial share of mountainous areas, and a rich output of research on the geography of summer settlements.

In France, the share of „second homes” located in mountainous regions accounted for 18.8% of all such objects in 1982 (J. Renucci 1984). An especially big number of recreational houses can be found in the Alpine Departments and in the Central Massif. The scale of the phenomenon on some areas may be confirmed by the fact that in the Hautes-Alpes Department per each 100 permanent dwellings there were 82.9 „second homes”, and in Savoie, Basses-Alpes and Lozere — over 50.

The French geographers perceive the main causes of development of „second

homes" in mountainous areas in socio-economic determinants. Depopulation of these areas in the 19th and early 20th centuries caused that inhabitants of large urban agglomerations began to display their interest in deserted farms and particular houses, and they proceeded to their adaptation for recreational purposes. Evaluating the phenomenon of the summer settlement system, the French geographers treat it, on the one hand, as an expression of revalorization of rural areas — a factor checking further emigration processes and contributing to development of services and improvement of living standards, while, on the other hand, they express an apprehension that in this way further degradation of agriculture takes place, and traditional values and cultural scenery become destroyed.

In Yugoslavia, the number of „second homes" increased 7.5 times over the period 1971—1981. Similarly to France, ca. 20% of objects can be found in mountainous areas, mainly in the Julian Alps where traditions of summer settlements date back to the mid-19th century. The Yugoslavian geographers similarly to their French counterparts focus their attention on socio-economic causes and consequences of summer settlements, but they are more often interested in nature aspects of the problem.

In Czechoslovakia, „second homes" are mainly concentrated in Czech and Moravia. Around 20—25% of objects in this part of the country are in mountainous areas. In Slovakia, summer settlements are less developed, with 30—35% of „second homes" located in the mountainous zone. Especially many objects can be found in the Sudetes, the Erzgebirge and in the Beskids. The Czechoslovak geographers are mainly interested in the following problems: 1) causes behind development of summer settlements, 2) transformations of the anthropogenic environment under influence of „second homes", 3) threats for the natural environment carried by construction of recreational houses. The third direction of studies received the greatest attention.

The studies on summer settlements in the mountainous zone conducted by the geographers in the above mentioned countries are mainly based on the analysis of statistical materials on the local and regional scale. In their theoretical-methodical aspects, they belong to the classical trend of geographical research and they very seldom utilize more sophisticated quantitative techniques. This is the most significant difference between them and similar studies performed in the United States, Canada, Australia or Sweden, where geographers much more frequently apply numerical methods, and also examine different phenomena from the behavioral viewpoint.

Translated by Leszek Podbielski